

KÖNYVISMERTETÉS

Fazekas István: *A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai*. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2015. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Kiadványai I., Levéltári Leltárak 10.) 605 p. (ISBN 978-963-631-235-0)

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Kiadványai sorozat első, a *Levéltári leltárak* című alsorozatának tizedik köteteként jelent meg Fazekas István könyve, aki 1995 és 2014 között a bécsi Házi, Udvari és Állami Levéltárban dolgozott a Magyar Országos Levéltár delegátusaként. A könyv 2016-ban az „Év levéltári kiadványa díjban” részesült, a „Levéltári szakmai kiadványok” kategória első helyezését kapta. A szerző a bevezetésben hangsúlyozza, hogy a kötet az előző bécsi levéltáros generációk szorgos munkájára épül, delegátus elődei közül külön kiemeli Buzási János, Ress Imre és Gecsényi Lajos munkásságát. Utóbbi – a szerző közvetlen elődje – vállalta a kötet lektorálását, míg közvetlen utóda, Oross András a kötet szerkezeti kialakításában és a szerkesztésben nyújtott segítséget.

A kiadvány két részből áll. Az első, *Hivaltörténeti Részben* (11–93. o.) a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* keletkezésétől napjainkig tartó történetét tárgyalja a szerző négy fejezetben, amelyekben a levéltár történelme mellett hangsúlyt kap a magyar levéltárosok és a magyar vonatkozású kutatások bemutatása. Az első fejezetben az 1868-ig terjedő időszakot mutatja be, amikor a Habsburg család több városban lévő levéltárai közül a bécsit alakították ki fő gyűjtőhellyé. Theodor Anton Taulow von Rosenthal, az első levéltáros 1749-ben titkos házi levéltár alapítására kapott engedélyt Mária Teréziától, majd annak állományát a Habsburgok más levéltáraiból összegyűjtött iratokkal is bővíthette. A levéltár a Birodalmi Kancellárián kapott helyet 1753-ban, innen 1902-ben költözött át a *Minoritenplatzon* álló épületbe. Korán felismerte a levéltár vezetése, hogy a magyar vonatkozású dokumentumok miatt vagy magyar nyelvre tanított, vagy magyar származású levéltárosok alkalmazása szükséges. Az ő iratfeldolgozó és kutatói munkásságukat is ismerteti Fazekas István, bővebben szólva az első magyarul is beszélő levéltárossal, Franz Kubitschekről, és az első magyar származású levéltárossal, Gévay Antalról, aki az *Ungarischen Akten* és a *Turcica* rendezése mellett forráskiadvással, történeti művek írásával is foglalkozott. A tárgyalt időszakból még kiemeli Gözsy Gusztáv és Josef Fiedler tevékenységét. A levéltári anyag kutatása nem folyhatott szabadon, hanem a külügyeket intéző kormányzatszervek engedélyhez kötötték, amelyek jellemzői

a levéltárat használó magyar tudósok ismertetésénél jól érzékelhető. 1868-ig bemutatja a szerző a magyar kutatók témáit, felhasznált forrásait és a megjelent műveiket, amelyeknek bibliográfiai adatait lábjegyzetben közli. Többek között Bajtay Antal, Pray György, Kaprinai István, Gyurikovits György, Mailáth János munkáit veszi sorba, megemlítve a magyarországi kisebbségek történetét feldolgozó történetírókat is.

A második fejezet a levéltár történetét 1868-tól kezdve tárgyalja. Ez az év fordulópontot jelentett az intézmény működésében, hiszen ekkor nevezték ki Alfred Arnethet a levéltár igazgatójának, akinek egyik legfontosabb vezetői eredménye, hogy sikerült a kutatási engedélyek kiadását saját hatáskörébe vonni, és ezáltal a kutatók számát – a magyar származásúakat is beleértve – növelni az intézményben. Fazekas István vázolja a kiegyezést követően felmerült közös levéltár tervét, az új épület 1899-ben megkezdett építését, az új működési rendjét és a változásokból következően szükséges segédletrendszer megújítását, illetve röviden szól ennek az időszaknak a négy igazgatójáról: a már említett Arnethről, Gustav Winterről, Károlyi Árpádról és Hanns Schlitterről. Részletesen bemutatja Károlyi Árpád munkásságát, aki fáradhatatlanul segítette a kutatóknak, segédleteket készített, forrásközléseket jelentetett meg, majd igazgatósága alatt a levéltár alapleltárát készítette el. A legmagasabb pozícióig eljutó Károlyi mellett bemutatja Györy Árpád, Stokka Tankréd, Szekfű Gyula és Vörnle János levéltári munkáját, hivatali előmenetelét is. Megemlíti a szerző egy, az intézmény alacsonyabb rangú beosztottai között megtalálható magyar származású irodatisztet, illetve néhány példán keresztül érzékelteti a levéltári alkalmazottá válás nehézségeit, ugyanis nem sok jelentkező járt sikerrel. A dualizmus idején a magyar anyag kutatóit három csoportra osztja: a levéltárosokra, a bécsi *Institut für österreichische Geschichtsforschungban* tanuló magyarokra és a közös pénzügyi levéltárban dolgozó történészekre. Kiemeli a Magyar Országgyűlési Emlékek és az Erdélyi Országgyűlési Emlékek sorozatot, amelyek készítéséhez a szerkesztők, Fraknoi Vilmos és Szilágyi Sándor a bécsi forrásokat is felhasználták. Más kutatási témák kapcsán is felkereste a két történész a levéltárat, amelyeknek eredményeiből néhány közleményre lábjegyzetben hivatkozik. A fentebb említett közös pénzügyi levéltár levéltárosai közül először Thallóczy Lajos a bécsi fiatalokat összefogó társaságszervezési tevékenysége kerül kiemelésre tudományos érdeklődése mellett. Név szerint említi meg még Eckhart Ferencet, Wertheimer Edét, Szádeczky-Kardoss Lajost, Veress Endrét, Takáts Sándort, Angyal Dávidot, Thaly Kálmánt,

Salamon Ferencet, Marczali Henriket, akiknek munkásságát röviden vázolja. A magyar történészek mellett felsorol néhány kiemelkedő horvát, román, szerb kutatókat témájukkal együtt.

A levéltár történetének következő fordulópontja 1918 volt, a Monarchia felbomlása, amely a levéltári állományt is veszélyeztette. A különböző államokkal folytatott hosszas tárgyalások eredményei eltérőek lettek, az 1919-ben megkötött olasz-osztrák egyezmény alapján az Olaszországból áthelyezett dokumentumokról az osztrákok lemondtak és visszaszállították eredeti őrzési helyükre. E mellett Csehszlovákiával, Romániával és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal is keletkeztek levéltári megegyezések. Magyarországgal 1926-ban, a badeni egyezményben rögzítették a levéltár ügyét, amelynek értelmében a közös intézmények anyagát nem bontották meg, elfogadták az Országos Levéltár állományába tartozó, állandó magyar levéltári delegátus jelenlétét a bécsi intézményben. A magyar kormányzati szervezetekben keletkezett dokumentumokat átadták a magyar levéltárnak. A két világháború között a levéltár forgalma fellendült, mert 1930-ban a kutatható iratok időbeli korlátozását 1918-ig feloldották. Ennek az időszaknak az igazgatói más-más téren tudták az intézményt fejleszteni. Ludwig Bittner igazgató idején a levéltárban az állomány rendezése, segédletek készítése és a tudományos kutatás vált hangsúlyossá, az osztrák iratant megteremtő Lothar Groß mellett Jakob Seidl szervezői képességével emelkedett ki. A badeni egyezmény értelmében 1926-tól kezdve kinevezett delegátusok: Eckhart Ferenc, Miskolczy Gyula, Jánossy Dénes megbízása, feladata és tevékenysége röviden kerül bemutatásra. A korszak magyar vonatkozású kutatásának legfőbb eredménye a Magyar Történelmi Társulat *Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris* sorozata, amelyek közül több kötet forrásanyaga a bécsi levéltárból került ki. Emellett Fazekas a levéltár kutatóíveinek átvizsgálása alapján több ösztöndíjas kutatási témáját is ismerteti.

A negyedik, egyben záró fejezetben 1945-től tárgyalja a levéltár történetét a szerző. A bécsi állami levéltár számára egy új, központi épületet emeltek *Erdbergen*, a III. kerületben, de a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* taglevéltár megmaradt a *Minoritenplatzon* található épületben, amelyet fel is újítottak. Napjainkban a levéltár fontos feladata az elektronikus nyilvántartó rendszer elkészítése, illetve a segédletek online publikálása. A szerző bemutatja a delegátus második világháborút követő működésének változásait, ismerteti a korszak delegátusait: Kállay Istvánt, Buzási Jánost, Rész Imrét, Gecsényi Lajost. Az 1950-es évektől kezdve a bécsi iratok mikrofilmre vétele nevezhető jelentős feladatnak, amelynek eredményeként a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Mikrofilmtárában több mint három millió felvétel van. E mellett

a delegátusok segédleteket készítettek, és ezeket elektronikusan is elérhetővé tették. A szerző összegzi a napjainkig tartó feldolgozás mértékét, eredményeit. A fejezetet a magyar történelmi vizsgálatok rövid áttekintése zárja, többek között megemlítve Benda Kálmán, Domanovszky Sándor, H. Balázs Éva és R. Várkonyi Ágnes bécsi levéltárban kutatott témáit.

A *Hivaltörténelmi Rész*t követi a munka nagyobb része, az *Ismertető leltár* (95–552. o.), amelynek bevezetőjében a levéltár egységeinek régi és új beosztása, a segédletek csoportjai és a levéltár általános ismertetéseinek bibliográfiája olvasható. Fazekas közli az új felosztás szerinti tizenegy egység és az azokban lévő fondok alapvető adatait, évkörét és terjedelmét; ismertetve az iratanyagot és a levéltári egységek létrejöttének történetét is a levéltári segédletek, nyomtatott ismertetések, illetve szakirodalom feltüntetésével. Kizárólag a magyar vonatkozású levéltári anyagokra koncentrál, ugyanakkor azt is szem előtt tartja, hogy az általános összefüggések ismerete nélkül nem lehetséges a magyar vonatkozású iratok megértése, ezért igyekszik valamilyen formában minden fontos egységre kitérni. A magyar vonatkozású anyagokról elég részletes leírást közöl. Minden további kutatómunka kiindulópontja ez a rész, hiszen itt tájékozódhat nagyobb levéltári egységek szintjén a leendő bécsi kutató. Információt kap arról is, hogy van-e mikrofilm másolat a kérdéses anyagról az Országos Levéltárban. Ezzel kapcsolatban a későbbiekben érdemes az Országos Levéltár hungarika adatbázisát is mindig megnézni, mert a bécsi anyagok másolása (remélhetőleg) folyamatosan történik.

Jelen folyóiratban végül nem haszontalan felhívni a figyelmet az utolsó nagyobb levéltári egységre, amelyet a személyi hagyatékok, családi és uradalmi levéltárak, testületek levéltárai és egyéb, máshova nem sorolható egységek (pl. gyászjelentések) alkotnak. A 85 kisebb-nagyobb levéltári egység ugyanis csak részben ismert a kutatók előtt. A könyv bevezetésében kitűzött célt a szerző megvalósította, ugyanis az elkészített leltár használatán túl a többféle magyar vonatkozású iratok keletkezésének, őrzési helyének és az egyes fondoknak, állagoknak kialakulása és összefüggései világossá válnak az olvasó előtt. A *Hivaltörténelmi Rész* pedig a levéltár egész történetének leírását adja, amely ilyen részletességgel magyarul eddig nem volt olvasható, vagy csak bizonyos időszakokat tárgyaló tanulmányok formájában. A kötetben való keresést földrajzi- és személynévmutató segíti. A megjelent segédlet digitálisan is elérhető a Hungaricana közgyűjteményi portálon, amelynek köszönhetően az érdeklődő olvasók és a levéltár használói is szabadon hozzáférhetnek és a rendszer a benne történő keresést is megkönnyíti.

Hende Fanni

E számunk szerzői

BALLABÁS DÁNIEL tudományos segédmunkatárs (Eszterházy Károly Egyetem, Eger)
BOTOS MÁTÉ egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.-Piliscsaba)
HENDE FANNI tudományos segédmunkatárs (MTA-OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport, Bp.)
KESZEI ANDRÁS egyetemi adjunktus (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.)
KOVÁCS ÖRS középiskolai tanár (Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, Bp.)
NÉMETHY ZSOLT elnökségi tag (Magyar Történelmi Családok Egyesülete)
PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS kutató, tanár (Nemzeti Közszolgálati Egyetem - Molnár Tamás Kutatóközpont,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.).

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozásokor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.” Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézírathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstűkőr-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslis nem.